

Strokovni članek/1.04

Dr. Jože Hudales

AMERIŠKI KULTURNI ANTROPOLOG JOEL M. HALPERN IN SLOVENSKA ETNOLOGIJA V ŠESTDESETIH LETIH 20. STOLETJA

Ime Joela Martina Halperna se je v slovenski etnologiji redko pojavljalo, kljub temu, da smo ga poznali oz. smo za njegovo delo vsaj slišali; mene je nanj in na njegovo delo v Srbiji in Sloveniji ter na njegovo knjigo o srbski vasi Orašac napotil dr. Slavko Kremenšek med podiplomskim študijem etnologije v začetku osemdesetih let 20. stoletja, ko me je opozarjal na avtorje, ki so veliko delali z matičnimi knjigami in s podobnim gradivom. Vendar kljub temu imena prof. Halperna ne srečamo ne v krajših in ne v daljših pregledih razvoja etnologije pri nas. Šele sredi 90. let 20. stoletja, ko sta tedanja urednika *Glasnika SED* Rajko Muršič in Mojca Ramšak objavila izjemno zanimivo korespondenco med Slavkom Kremenškom in Joelom M. Halpernom, ki se sicer ukvarja predvsem z vprašanjem odnosa med etnologijo in socialno-kulturno antropologijo (Halpern; Kremenšek 1995), je bilo mimogrede omenjeno dejstvo, da prof. Halpern »že dobrih štirideset let spremlja prizadevanja v slovenski etnologiji« in zagotovo spada med najbolj obveščene tuje strokovnjake o »jugoslovanskih etnologijah«. (Halpern; Kremenšek 1995, 53) Omenjena so bila tudi Halpernova prizadevanja okrog izdaj nekaterih etnoloških del v angleščini. Halpernov obsežni raziskovalni projekt na slovenskih tleh v letih 1961 in 1962 pa je (vsaj meni) še vedno ostal neznan vse do prvih junijskih dni leta 2003, ko sem se na pobudo prof. dr. Božidarja Jezernika s prof. Halpernom prvič srečal v Centru za študije balkanskih družb in kultur, ki deluje na Oddelku za zgodovino Jugovzhodne Evrope Univerze v Gradcu. Prof. Halpern je tedaj

kopije gradiva ponudil tudi Oddelku za etnologijo in kuturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. V Gradcu so se stiki z njim okrepili in se niso več prekinili.

Takrat sem si Halpernovo »slovensko gradivo«, ki ga je v zvezi z raziskavo v Šenčurju pri Kranju in v Gradcu nad Žužemberkom leta 1961 in 1962 zbral Joel Martin Halpern skupaj s slovenskimi sodelavci, študenti in študentkami etnologije in sociologije, tudi prvič ogledal in jo začel avgusta isto leto fotokopirati. Tudi pozneje sem bil s prof. Halpernom v rednih pismenih stikih, saj smo kmalu ugotovili, da v Gradcu nimajo vsega slovenskega gradiva, kar je glede na njihovo zanimanje za Balkan tudi razumljivo. Nekaj manjkajočega gradiva (tudi njegovo donacijo knjig) nam je prof. Halpern leta 2004 in 2005 poslal po pošti, drugo gradivo pa sem z njegovo pomočjo in s pomočjo svoje soproge Mateje Murkovič izbral, uredil in pripravil za pošiljanje oz. prenos v Slovenijo med 22. junijem in 12. julijem 2005, ko sva tri tedne bivala na njegovem domu v Amherstu.

Prof. dr. Joel Martin Halpern

Dr. Joel Martin Halpern, upokojeni profesor antropologije na Univerzi Massachusetts v Amherstu, je bil rojen leta 1929 v New Yorku. Študiral je na Univerzi Michigan (B. A. iz zgodovine 1950) in leta 1956 doktoriral iz antropologije na Univerzi Columbia. Tam je leta 1955 tudi začel svojo učiteljsko kariero s poučevanjem antropologije,

AMERIŠKA ANTROPOLOGIJA IN SLOVENSKI TEREN:
IZKUŠNJE IN RAZISKOVALNO DELO JOELA M. HALPERNA

ki jo je nadaljeval na kalifornijski univerzi v Los Angelesu, Univerzi v Brandeisu in na Harvardu. Od leta 1967 do upokojitve leta 1992 je bil Joel Halpern profesor antropologije na Univerzi Massachusetts v Amherstu. Ob svojem pedagoškem delu na omenjenih univerzah je opravil številne terenske raziskave med etničnimi skupinami v Laosu in Vietnamu, v Kanadi pa med Eskimi in Inuiti; raziskovalni projekti so ga vodili tudi na Švedsko, v Sovjetsko zvezo, Grčijo, Izrael, Indijo, Bolgarijo in v nekdanjo Jugoslavijo. Njegovo zanimanje je bilo skoraj pri vseh raziskovalnih projektih usmerjeno predvsem na vprašanja spreminjanja ruralnih skupnosti pod vplivom modernizacije; zanimale so ga tako spremembe na tradicionalnih področjih materialne kulture – tradicijske arhitekture, agrarnih tehnik, gospodinjskih potrebščin, načina oblačenja kot tudi spremembe v »intelektualni kulturi« – v glasbi, v kontekstu kmečkih tradicij, šeg in verovanj, spremembe v ustni tradiciji itd. Ob tem so se mu zdele zlasti pomembne spremembe družinskega načina življenja, spremembe običajnih družinskih in življenjskih ciklov, spremembe strukture družinskih skupnosti, sorodstvenih struktur, struktur socialnih organizacij na podeželju ipd.

Najobsežnejše in najbolj intenzivno antropološko delo je Joel M. Halpern opravil v nekdanji Jugoslaviji, zlasti v Srbiji, in najbrž je tudi kot antropolog najbolj znan po objavah, povezanih s študijem vplivov modernizacije na družino in vsakdanje življenje v srbskih vaseh. Tudi prvo obsežnejše terensko delo je v letih 1953–54 skupaj z ženo Barbaro Kerewsky-Halpern opravil v srbski vasi Orašac. Rezultat enoletnega terenskega dela sta bila leta 1955 doktorat in pozneje njegova knjiga *A Serbian Village*. Terensko delo v nekdanji Jugoslaviji je nadaljeval še v letih 1961–62, 1964, 1978 in 1986.

Zato je tudi poznejša znanstvena publicistika Joela M. Halperna povezana z Balkanom. V najnovjšem času (aprila 2000) je prof. Halpern skupaj z Davidom Kidecklom uredil in izdal obsežen zbornik »Neighbors at War: Anthropological Perspectives on Yugoslav Ethnicity, Culture, and History«, ki po besedah obeh urednikov skuša ugotoviti, kako so sosede, ki so prej desetletja uspešno živeli skupaj, postali sovražniki – v upanju, da bi razumevanje konflikta pomagalo odkriti poti, po katerih bi lahko spet mirno zaživeli drug ob drugem. Številni avtorji (med njimi Mart Bax, Brian C. Bennett, Nikolai Botev, Bette Denich, Elinor Despalatović, Hannes Grandits, Joel M. Halpern, E. A. Hammel, Robert M. Hayden, Goran Jovanović, Eva V. Huseby-Darvas, David A. Kideckel, Mirjana Laušević, Lynn D. Maners, Julie Mertus, Robert Gary Minnich, Rajko Muršič, Edit Petrović, Christian Promitzer, Mirjana Prosić-Dvornić, Janet Reineck, Jonathan Matthew Schwartz, Andrei Simić and Stevan M. Weine) so poudarjali raznolikost in različnost mednacionalnih odnosov v vsej nekdanji Jugoslaviji in skoz vso njeno zgodovino ter temeljito pretresli različne poglede na balkanski konflikt. Pri tem so bila manj v ospredju vprašanja političnega razvoja, kot vprašanja, kako so se spreminjale vrednote in norme obnašanja in kako so se ustvarjale nove identitete. Vsebina zbornika je bila najprej natisnjena kot posebna številka revije *Anthropology of East Europe Review*; večina avtorjev je posebej za Zbornik

dopolnila svoje prispevke, nekaj prispevkov pa je bilo dodanih na novo, zlasti tistih o izbruhu vojne na Kosovu.

Halpernove zbirke terenskega gradiva

V petih desetletjih (1949–2000) intenzivnega terenskega dela v Evropi, Aziji in Severni Ameriki, ki ga je opravil prof. Halpern sam ali skupaj s svojo ženo Barbaro Kerewsky-Halpern, je bila zbrana obsežna terenska dokumentacija, ki je od decembra 2002 dostopna javnosti v Kongresni knjižnici v Washingtonu / Library of Congress: American Folklife Center pod imenom »The Joel Martin Halpern Collection«. Dokumentacijo sestavlja dragoceno vizualno gradivo: fotografije, diapozitivi, filmski posnetke in videokasete, zvočni posnetki, fotokopije številnih publiciranih in nepubliciranih gradiv, člankov ipd., ki sta jih zbrala zakonca Halpern med delom na številnih terenih; originali in kopije številnih rokopisnih zapiskov in drugih vrst gradiva v številnih jezikih, ki se nanašajo na opravljeno terensko delo. Med posebno dragoceno gradivo spada fotografsko gradivo z Balkana (predvsem iz Srbije in Bolgarije) ter zvočni zapisi terenskih intervjujev in ljudske glasbe.

Precejšen del omenjenega gradiva je mogoče proučevati tudi v Centru za študije balkanskih družb in kultur pri Oddelku za zgodovino Jugovzhodne Evrope Univerze v Gradcu, ki mu je prof. Halpern v preteklih letih poleg kopij terenskega gradiva s področja Balkana daroval še številne knjige in članke, ki se na gradivo in / ali Balkan vsebinsko in tematsko nanašajo. Med temi so seveda terenski zapisi iz Orašca, številni intervjuji, ki jih je opravil v Jugoslaviji od let 1961–1962 (s pripombami o metodi in z nekaterimi zaključki), gradiva in opombe o Jugoslaviji med letoma 1964 in 1978, komentirane fotografije iz Jugoslavije od leta 1953 dalje in številni različni zapisi, skupaj z nepubliciranimi deli, CD-diski z digitaliziranimi fotografijami jugoslovanskih pokrajin in ljudi – ti živo ilustrirajo njihovo življenje in šege, kmetovanje, domove, praznovanja ipd. Mimogrede naj omenim, da podobna študijska zbirka s Halpernovimi donacijami knjig in kopijami (klasičnimi in digitalnimi) njegovega terenskega gradiva zdaj nastaja na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Skopju, osrednji del pričujoče številke *Glasnika* pa predstavlja nastajanje podobne zbirke tudi na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Poleg slovenskega terenskega gradiva, ki je podrobneje navedeno še v drugih člankih pričujoče številke *Glasnika SED*, bo tudi ljubljanska Halpernova zbirka obsegala gradivo (članke, knjige, korespondenco), ki je na različne načine povezano s terenskim gradivom. Med njimi bo (ko bo v letu 2006 dokončno urejeno) še:

- okrog 500 knjig z različnih področij t. i. »community studies« in historične demografije ter mnogo monografskih študij različnih kultur, skupaj z antrološkimi klasiki;
- večje število slovenskih ali angleških člankov o Sloveniji v jugoslovanskem kontekstu;
- različni predlogi skupnih slovenskih in / ali jugoslovansko-ameriških projektov, v katerih naj bi sodelovali ali Oddelek

- za etnologijo ali Slovenski etnografski muzej;
- obsežna korespondenca z različnimi slovenskimi raziskovalci (Slavko Kremenšek, Zdravko Mlinar, Boris Kuhar itd.);
- prevod doktorata S. Kremenška v angleščino;
- več kot petsto znanstvenih člankov iz različnih (predvsem ameriških antropoloških) revij, ki se nanašajo predvsem na naslednja področja: splošno o antropologiji, antropološke metode, zgodovina antropologije, »Community Studies«, historična antropologija, historična demografija, družina, sorodstvo, antropološki in etnološki muzeji, identiteta in muzeji in dediščina v muzejih;
- več kot sto člankov J. M. Halperna oz. člankov drugih avtorjev o Jugovzhodni Evropi, Balkanu in Sloveniji.

Halpernovi gradivo o Sloveniji iz let 1953 in 1954

Halpernovi gradivo o Sloveniji je nastajalo že od leta 1953, ko se je ob vsakem obisku v Jugoslaviji vedno ustavil tudi v Sloveniji. Tako bomo v zbirki lahko našli precej gradiva v obsežnih raziskovalnih dnevnikih, ki sta jih zakonca Halpern pisala ves čas svojega terenskega raziskovanja. V dnevniku iz leta 1953 (Halpern 1953, 89–99) tako lahko preberemo nekaj zanimivih odlomkov o Sloveniji, kamor sta prvič prispela po skoraj treh mesecih bivanja v Srbiji 7. septembra 1953 s Simplon-Orient Expressom. V Begunjah naj bi prisostvovala tritedenskemu skupnemu programu izobraževanja za nosilce skupnega programa jugoslovanske vlade in Združenih narodov za »razvoj podeželja«. Na izobraževanju so se zbrali kmečke žene in možje iz različnih vasi vseh šestih republik tedanje Jugoslavije; bili naj bi nosilci razvoja na podeželju. (Halpern 1953, 90)

Že iz vlaka sta »opazovala številne hribe s cerkvami na skoraj vsakem vrhu. Tudi tipi hiš so se opazno spremenili; večina med njimi je imela drugo nadstropje z lesenim balkonom, podobno kot jih imajo švicarske »chalets« (lesena hiša).« Tudi mnoga mesta, skozi katera sta potovala med Zagrebom in Ljubljano, so se zakoncema Halpern zdela »Swiss-like« in vsekakor bogatejša kot tista v drugih delih Jugoslavije. (Halpern 1953, 88)

Po vrnitvi iz Begunj sta sredi septembra 1953 v močnem dežju komaj uspela najti ljubljanski Etnografski muzej, saj jima vsaj ducat Ljubljancanov ni znalo pokazati poti od pošte do muzeja, toda prijazen sprejem direktorja Borisa Orla je zakonca Halpern navdušil; njun opis srečanja z dr. Borisom Orlom in ogled etnografskega muzeja pod njegovim vodstvom je s stališča zgodovine etnologije omembe vreden:

»The ethnographic section was not very large but it is very well arranged. There are several huge wall maps of Slovenia: one of them illustrates the great regional diversities in house types, the other two in costumes, one for the 18th century the other for the 19th. In this same room were many agricultural implements (rakes, plows, sycthes etc.) and in one corner there was a bedroom interior; the beds were of simple wooden

constructions with painted head and footboards, but the most interesting thing about them was an adjustable V shaped piece of wood stuck in the side of the bed which was used as I understand it to prevent people from falling out of the bed, it didn't seem very strong however. By the way one thing has struck me very much about Yugoslav museums and that is that all their exhibits of household furniture and wooden utensils are out in open with no iron bars around them, and whenever we were curious about chest (they have very pretty and intricately carved and elaborately painted ones here) or a trap etc. he would either open it or show us how it worked, with no hesitation at all. It seems to me, that in Museums people should be permitted to touch and feel things as they here rather than have them behind glass and iron bars. Incidentally they have several types of traps that the peasants used for mice, rabbits etc. although it was rather difficult to find out what they were since we didn't know the word in Serbian. Mr Orel, like all middle-aged people in Slovenia, speaks excellent German since until world war I, this area was part of the Austro-Hungarian empire and all children who went to school were compelled to learn it: also before the war it was and to a large extent still is their most important foreign language here. ... In another corner was a model kitchen of the last century complete with hand carved wooden chairs a table and pendulum clock. In the next room were cases of costumes from different areas. One of the most interesting features of the men's costume from certain areas was the bright red »kishobrans« or umbrellas and for the woman characteristic white bonnets which framed their faces and puffed out in back like big mushrooms. In one region called Bela crkva were costumes showing a decided Turkish influence. By far the most interesting part of the whole museum, however, was a display or wall boards from the front of bee hives. This had on them all sorts of pictures of mythological scenes, satires on peasant life, religious subjects. According to Mr. Orel this is a typical of Slovenia, although now the ... craft has, he told us, quiet died out.« (Halpern 1953, 91)

Navdušili so ju tudi kratki enodnevni izleti v muzej v Postojni, Postojnsko jamo in na Predjamski grad, izlet v Kranj in na Jesenice, ter izlet čez Vršič in po dolini Soče. Najobširneje pa sta zakonca Halpern v raziskovalni dnevnik zapisovala vtise z izleta po Dolenjskem, kamor ju je spet vodil Boris Orel, ki je teren iz svojih dolgoletnih (in vsakoletnih) izkušenj s terenskimi ekipami etnografskega muzeja zelo dobro poznal. Pot jih je vodila prek Stične, nato pa so si v okoliških vaseh ogledali »različne tipe kmečkih posesti« (Halpern 1953, 97):

»Many here seem to be quite prosperous in material holdings, including many outbuildings, horses, etc... but often the homes are very poor, at least in proportion to what we expected to see. One place we stopped had a large long building with separate places for the grain, corn, oxen and horses (in Šumadija most people don't have horses). The home, too, was very different and interesting, being similar to a log cabin in structure, only along the cracks and joints of the wood are painted fillings – we saw them in blue and green. From every window of almost every house are pots of geraniums, placed inside but with the

blossoms poking thru the windows. On most roofs sits a red tile rooster. Near the village of Mokronog we turned off the little road we had been on and bumped down across the fields to a tiny village several kilometers away. Here dr. Orel knew the people and we were given a hearty welcome; even here we couldn't escape rakija – we stil haven't learned to get that down easily. While Joel was busy poking around outside, I went inside the oldest home with the owner; it is completely of wood, except for the roof, which is time- and soot-blackened thatch. It is the oldest, crumblingest, grimyest home we have seen, with its huge old open fire pit inside, its dirt floor and its festoons of soot and falling straw. And yet here was a wall switch for electricity, lights in each room, and an electric regulator of some sort. In the main bedroom were elaborate religious paintings and articles. We were told that this paintings, which are sort of primitive in style, are made by a majster near here. In a tiny, narrow second bedroom is a small bed and chest, and many religious ornaments... but the room is entirely dominated by a huge portrait photograph, about 15 years old, of the former head of the household on his death-bed. He is dressed in Western clothes, with tremendous walrus mustache. His hand are clasped over his heart and in them was placed a cross. He is lying on an embroidered white sheet and pillow, and real carnations and ferns are placed all around him in a pattern. The house has a sort of hay-loft to which you can climb up on a rickety hand-made ladder of bound sticks. I wanted to see what was up there, so we climbed up and had a look around. It was not a hay-loft at all but a sort of catch-all for junk. All over the place were old torn or damaged baskets, empty kegs, barrels and boxes, broken wooden implements, old shoes, broken water jugs, etc. The grim and dust not being so pleasant, we wanted to get down as soon as possible, but the old man, thinking that his »attic« was a treasure chest for people like us – which it actually is – insisted on giving us something from there. We ended up with a small utensil which is all handmade and which is used to shape, smooth and curve planed wooden surface. His wife soaked it, scraped the soot off, and wrapped it in some newspaper for us. Then we went to visit a real old-fashioned grinding mill.« (Halpern 1953, 97–98)

Tovrstni zapisi terenskih opažanj se nadaljujejo z navdušenimi opisi mlina, vasi Straže pri Novem mestu, itd. Poseben vtis je na zakonca Halpern naredil obisk pri lončarju (»majster potter«) v vasi Groblje (pri Prekopi); nad njim in njegovim delom sta bila še posebej navdušena, saj sta dve leti pred tem obiskala lončarsko delavnico v Coloradu Springsu, »edinem kraju v ZDA«, kjer so si obiskovalci lahko dve minuti ogledovali lončarjevo spretnost (v stekleni kletki in pod močnimi fluorescenčnimi lučmi), ko je demonstriral »starodavno lončarsko tehniko« na lončarskem kolesu. (Halpern 1953, 98) In zadnji vtisi iz okolice Žužemberka pred odhodom iz Slovenije v Srbijo:

»The rest of the afternoon was spent in driving through little villages ... Again forgive the illusion to fairy-tales, but that's just what these places are like – on the highest point or at the top of a small hill site the old castle, and further down the slope, with the steeple of parish church as the central focus,

is nestled a small peasant village. Sometimes the castle was situated along a peaceful riverbank, half-hidden by ancient sagging willows. And sometimes the castles are just crumbles of rock, not the victims of natural deterioration but of the heavy bombing that this area underwent, such as in the village of Žužemberk.« (Halpern 1953, 99)

Joel in Barbara Halpern sta se med skoraj leto in pol trajajočim terenskim delom v Srbiji (Orašac) v Slovenijo vrnila še marca 1954. Po »čudnem zadovoljstvu, da spet čutita toplo vodo, ki teče iz pipe«, ki jima ga beograjski hoteli niso mogli nuditi, sta takoj organizirala vrsto srečanj z nekaterimi slovenskimi etnologi in antropologi, poleg tega pa sta si želela ogledati muzeja v Mariboru in Ptujju. Iz zapisov o njunih srečanjih je bil na prvem mestu ponovno obisk pri dr. Orlu, ki je bil spet zelo prijazen, toda tudi zelo zaposlen. Zato tokrat izstopata srečanja z dvema antropologoma; Nikom Županičem, »fantastičnim starim možem«, ki je bil tedaj star že 75 let in je bil predstojnik »two-man department of ethnology«. Sicer pa je Niko Županič na zakonca Halpern zapustil vtis že nekoliko senilnega, zato pa še vedno zelo ambicioznega moža, ki je rad govoril predvsem o svojih znanstvenih dosežkih, pa tudi o svojem »dragem prijatelju Jovanu Cvijiču«. (Barbara in Joel Halpern 1954, 349)

Dr. Božo Škerlj, »fizični antropolog«, se je zdel Halpernovima precej bolj dovteten in seznanjen s sodobnimi antropološkimi tokovi, navsezadnje tudi zato, ker je »pred kratkim preživel leto dni v Ameriki«. Žal sta ugotovila, da »njegovi interesi niso podobni interesom Joela Halperna«, ker bi sicer lahko bilo njegovo sodelovanje zelo koristno. (Barbara in Joel Halpern 1954, 350) Nekaj dni pozneje je Joel Halpern uspel svoje vtise, povezane z dr. Škerljem, v terenski dnevnik še precej natančneje zapisati, pri čemer je poudaril, da je bil dr. Škerlj zagotovo najbolj zanimiva osebnost, predvsem pa najbolj kompetenten znanstvenik, ki ga je srečal na potovanju po Sloveniji in Hrvaški. (Halpern 1954, 363–64) Vsekakor je Škerlj nanj napravil vtis moža zelo širokih interesov, ki pa je bil žal v tistem trenutku preveč zaseden, da bi se lahko dogovorila o širšem sodelovanju; najprej je bilo tu njegovo etnografsko in (fizično) antropološko raziskovanje na dalmatinskem otoku Susku, pripravljal je »tehnično publikacijo« o izvoru človeka, ter hkrati razmišljal o ponovni revidirani izdaji poljudne knjige na isto temo. Prav tako je pripravljal gradivo za knjigo o kulturnih podobnostih med Eskimi in ledenodobnimi lovci, ki so živeli na francoski rivieri v času magdalenija. Hkrati je bila tik pred izidom Škerljeva poljudna knjiga, ki je opisovala njegovo potovanje po Ameriki. Škerlj in Halpern sta imela tudi dolge debate o »bralni kulturi« in kakovosti izobrazbe v Ameriki in Sloveniji, pri čemer je bil Škerlj prepričan, da Slovenci berejo precej več kot Američani, vendar je bil Halpern prepričan o večji splošni izobraženosti sonarodnjakov zaradi gledanja televizije (te Slovenci še niso imeli) in precej bolj pogostega radia. Škerlju se je tudi zdelo, da je izobrazba slovenskih študentov boljša kot izobrazba študentov na Univerzi Arizona, kjer je sam preživel nekaj časa. In ko je nanek beseda na McCarthyja (»a subject almost every Yugoslav and every European for that matter brings up sooner

or latter« (Halpern 1954, 363)), je Škerlj izrazil prepričanje, da bi lahko Amerika postala reakcionarna fašistična država. To svojo trditev je nameraval objaviti tudi v svoji knjigi o Ameriki. (Halpern 1954, 364) Mimogrede zapišimo, da je Škerlj v knjigi, ki je izšla pod naslovom *Neznana Amerika* (1955, 5) zapisal, da je sicer vzljubil »ameriškega človeka z ulice, dobrosrčnega, vedno prijaznega in pripravljenega pomagati«, vendar ni spregledal mnogih znakov razvoja Amerike v »nekako fašistično veledržavo, katere reakcionarni voditelji se danes čutijo poklicane, da vladajo svetu in mu vsiljujejo ... svojo 'demokracijo' in svojo 'svobodo' ... za kar jih pač nihče ni prosil«. (Škerlj 1955, 5) Ob koncu zapisa o dr. Božu Škerlju Halpern navaja zanimivo debato o akademskih zasluhkih, ki so bili tedaj zelo nizki; pogosto so bile plače univerzitetnih profesorjev nižje od plač kvalificiranih delavcev; zato pa so bili slovenski znanstveniki plačani za svoje članke in pogosto se je menda zgodilo, da so bili mesečni honorarji za članke nekajkrat višji od plač.

Tudi v marcu 1954 sta zakonca Halpern obisk v Sloveniji izkoristila za mnoga zanimiva opažanja in primerjave med Ljubljano in Mariborom ter Beogradom, ki sta ga seveda poznala precej bolj podrobno:

»Comparing with Beograd here the amount and variety of consumer goods are very different – in the first place Ljubljana has an auto showroom, the only one now in the country. Also, there are fine wools and woolen products, very expensive to be sure, but they are available and they are not to be seen in Serbia as in Beograd has to sell Serbia's inferior woole products. Here are also such things as silks, brocades, and chiffon scarfs – unheard of luxuries in Beograd, and in several places. I even noticed plastic salt and paper shakers, toothbrush holders and other practical gadgets, all Slovenian-made, but not found in Beograd. Ljubljana has also pioneered in soft drinks and came out with Cokta Cokta, which has not gotten down to Beograd where it will probably have an immediate market. I also saw a large quantity of better looking ready-to-wear clothes, especially coats and blouses, things which are always made in Beograd by buying the fabric and having it made, with very few exceptions. This is really charming town and I wandered in and out of the streets looking in windows and not really going anywhere ... This city (Maribor) like Ljubljana is very Austrian or middle European in flavor, and ... I couldn't help but wonder what this place and Macedonia, for instance, had in common. Here the streets, made of squares of stones set in spiral patterns, were very clean, and the buildings came right to the twisting narrow curbstones – then suddenly the maze of twists and buildings opens into a large town square, with the town hall on one corner and one imposing statue bedecked with pigeons in the center of the square. Plain-looking well-dressed people which by on bicycles, and although it is the middle of march they still wear heavy winter clothing. The children especially – they have fat little fur coats, of lambskin or white sheepskin, with three big puff-balls of fur buttons down the front. And everyone, children and old man and students alike, wear mittens whith elaborate knitted designs.« (Halpern 1954, 352–353)

Vsa ta številna srečanja in poskusi vzpostavljanja stikov z vsemi takratnimi jugoslovanskimi (slovenskimi) etnologi, antropologi, etnografi in arheologi kažejo, da sta bila zakonca Halpern takrat, ko sta prispela v Jugoslavijo in delala na svojem prvem terenu – v Orašču v Srbiji – odlična predstavnika ameriške antropologije. Ta je imela v petdesetih letih 20. stoletja čisto posebno mesto med znanstvenimi disciplinami; bila je veda, ki je bila hkrati tudi način življenja za tiste, ki so jo prakticirali. Bila je izjemna zaradi svoje (vse)obsežnosti in splošnosti ali holizma, saj ni želela prezreti prav nobenega človeka ali skupine, izpustiti nobenega relevantnega tematskega področja, ter si je zares prizadevala biti »the study of man and his work«. (Anderson 1967, 141) Ob pojavu prvih števil *Current Anthropology* leta 1960 je revija svoje avtorje in bralstvo takoj povezala v neke vrste »tovarišijo peresa«, v kateri so bili vsi resno zavezani in predani proučevanju človeških kultur in družb v vseh njenih dimenzijah (Anderson 1967, 142). Vendar pa to ni hkrati pomenilo, da bi se sporazumeli o tem, kaj je etnologija / antropologija ali kaj bi morala biti, nasprotno: področja zanimanja so postala bolj mnogovrstna kot kadarkoli prej, vsekakor pa zelo odprta.

Halpern je v tem pogledu sodil med ameriške antropologe, ki so se ukvarjali s proučevanjem področja družbenih organizacij (dve drugi področji večinskega zanimanja sta bili politična antropologija in antropologija religije). Zanje je bilo značilno, da so se od konca druge svetovne vojne posvečali predvsem raziskovanju »majhnih skupnosti«; večinoma preprostih kmečkih družb. Pozneje so svoje zanimanje razširili na raziskavo bolj kompleksnih družb, a še vedno s poudarkom na kmečkih družbah. Šele sredi 60. let so se obrnili k raziskovanju, ki je dobilo ime urbana antropologija. Ob tem so (prav zaradi ukvarjanja z majhnimi – lokalnimi družbami, v katerih družinsko in sorodstveno obnašanje tvori bogastvo oblik in ustvarja podlago za družbeno interakcijo) vztrajali pri poudarjenem proučevanju sorodstvenega obnašanja. (Anderson 1967, 142) V tem pogledu so pri proučevanju družine in sorodstva postajale zelo »modne« statistične analize; Halpern je v tem pogledu sodil med zelo zgodnje raziskovalce s takimi preferencami, saj je bilo pred letom 1960 tovrstnih kvantitativnih analiz izjemno malo. Po ustanovitvi *Current Anthropology* pa je kmalu postala obvezna praksa, da so avtorji terensko delo zaokrožili s statističnimi opisi različnih obstoječih poročnih praks. Ta nova potreba po kvantifikaciji socialnih fenomenov je bila povezana tudi z redefinicijo in s ponovnim raziskovanjem mnogih starih in novejših problemov (Tylorja, Bachofena iz 19. stoletja ali pa Claude Levi-Straussa in njegovih *Les Structures Elementaires de la parente* iz leta 1949.) Ta ponovljena raziskovanja so bila povezana tudi z naraščajočim interesom za metodologijo, ki je bila v 60. letih 20. stoletja vse bolj v ospredju. Tedaj so se tudi v antropologiji pojavljali matematični modeli, lingvistična tehnika komponentne analize, računalniške simulacije delovanja sorodniškega sistema ipd. (Anderson 1967, 142)

Elemente tovrstnih usmeritev v Halpernovem delu najdemo zelo zgodaj; že v svojo disertacijo o srbski vasi Orašac (Halpern 1958) je vključil obsežna poglavja s podatki o demografski

podobi Srbije in Orašca v 19. in 20. stoletju, kjer so bila v ospredju vsa vprašanja razvoja prebivalstva in vitalne statistike ter historično-demografske podobe družin in gospodinjstev od 19. do srede 20. stoletja. Vse gradivo, zbrano v okviru velikega raziskovalnega projekta v Jugoslaviji iz let 1961 in 1962 kaže, da se je njegovo zanimanje za tovrstno problematiko še poglobljalo. Halpernov doktorat seveda v največji meri odseva njegov strokovni in znanstveni pedigre, ki ga najmočneje zaznamujeta njegova profesorja Philp Mosley in Conrad Aarensberg. Mosley se je ukvarjal z južnoslovansko zadrugo, ki jo je v Srbiji proučeval tudi Halpern; Aarensberg pa je kot mentor pri disertaciji v uvodu v Halpernovo knjigo *A Serbian Village* posebej poudarjal odlike tovrstnih antropoloških (v Evropi bi po Aarensbergovem mnenju takim raziskavam rekli »etnografske«) »community studies«, ki poglobljajo vedenje o načinu življenja v mnogih tradicionalnih in modernih družbah. Največja odlika Halpernovega dela je bila zagotovo komparativnost in odprtost za kompleksnost sprememb, ki spreminjajo tradicionalne kmečke družbe: »ta študija sodi v vrsto tistih raziskav, ki so ponudile trdne temelje za primerjave kultur (civilizacij) in temelje za razumevanje družbenih in kulturnih sprememb«. (Aarensberg 1958, VII–IX) Tudi tematska zasnova Halpernovega dela poudarja predvsem tista področja načina življenja, v katerih so spremembe najbolj jasno in najhitreje prišle do izraza: na področju »dela za preživetje« pri agrarnem in neagrarnem prebivalstvu, na področju kulture bivanja, prehranjevanja in oblačenja, na področju »življenskega cikla« od rojstva do smrti, verovanj, praznikov ipd. Najbolj obsežna pa so zlasti poglavja, posvečena problematiki »družbene kulture«: družinskim skupnostim in sorodstvu, zadrugam, klanom in sosedstvu, vasi kot družbeni skupnosti, socialni razslojenosti, vasi v odnosu do zunanjega sveta ipd. (Halpern 1958, XIX)

Edina podobna etnološka (narodopisna) raziskava, kakršne se je Halpern lotil v Orašču in jo želel udejaniti tudi v Šenčurju in Gradencu, je *Narodopisna podoba Mengša in okolice*, ki jo je istega leta, kot je izšla Halpernova monografija o Orašču, izdala Marija Jagodic (Makarovič). Marija Jagodic je svoje delo delo zasnovala kot »skromno zasnovan etnografski pregled«, s katerim je skušala ohraniti »napisano podobo nekdanje in današnje ljudske kulture« Mengša in okoliških vasi. Obsežno gradivo, zbrano med letoma 1952 in 1956 (nastajalo je torej v istem časovnem obdobju kot Halpernovo v Srbiji), je po avtoričinem lastnem mnenju omejila na »primerno podajanje gradiva«, v katerem so zajeta »vsa poglavja ljudske kulture« (uveljavljena z *Narodopisjem Slovencev*), in le redka so povsem izostala. (Jagodic 1958, 5–6) Vsekakor pa se je avtorica zavedala in poudarjala »izrazito deskriptivni značaj« svojega dela, ki sicer (samo) beleži spremembe, in ugotavlja, da se je značaj ljudske kulture začel izrazito spreminjati ob koncu 19. stoletja.

Omenjena Halpernova prizadevanja, vzpostaviti kontakt s praktično vsemi jugoslovanskimi etnologi, etnografi pa tudi z geografi in pozneje še s sociologi, zagotovo kažejo širino njegovih antropoloških zanimanj, odsevajo pa tudi dejstvo, da Halpern jugoslovanske etnografije in etnografov zagotovo

ni dojemal kot bistveno različnih od sebe in svoje vede. Seveda je upošteval in priznaval razlike, drugačne namene, cilje, celo metodologijo. Menil je, da je bilo tu – podobno kot v vsej Vzhodni Evropi za vse etnološko- in socialno- / kulturno-antropološke študije značilno, da strogo pristajajo na ukvarjanje s posameznimi državami (nacionalne etnologije) ali z etničnimi skupinami, ki jih država uokvirja, da so sicer zelo bogata, polna podrobnosti, a so skoraj brez ali le z malo komparativnih pogledov. Vendar je vseeno šlo za sorodne »antropološko usmerjene« vede (Halpern in Hammel 1969; 1970, 5060), ki so se zaradi različnih tradicij nastajanja razlikovale. Da je jugoslovanske etnografe zagotovo štel za svoje poklicne kolege, pa navsezadnje najbolj dokazujejo njegovi nenehni poskusi skupnih projektov.

Halpernov projekt »Peasant communities« v letih 1961 in 1962

Največji in najbrž najpomembnejši del Halpernovega slovenskega gradiva pa je nastajal v letih 1961 in 1962, ko je Joel M. Halpern dobil štipendijo National Science Foundation za izvedbo velike raziskave »Peasant communities« na Balkanu in v severni Grčiji. V Halpernovi zbirki na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo hranimo kopije obsežne spremne dokumentacije o raziskovalnem projektu, delnih in končnih poročil in korespondence, ki je med raziskavo potekala med Halpernom in drugimi udeleženci raziskave. Iz dokumentacije bo mogoče izluščiti precej pomembnih dejstev, ki bodo vsekakor pomagala razrešiti vprašanje relevantnosti zbranega gradiva, predvsem pa bodo močno pomagala vsem raziskovalcem pri evalvacijah zbranega gradiva, ki ga bodo kakorkoli uporabljali pri svojih raziskavah.

Projekt se je začel sredi leta 1961; 22. aprila je namreč dr. Halpern (tedaj docent na University of Columbia, specializiran za kulturno antropologijo Vzhodne Evrope) prosil pomočnika državnega sekretarja za evropske zadeve za pomoč pri široko zasnovani raziskavi. V okviru raziskave je namreč nameraval (»in order to gain perspective in my work in Yugoslavia«) najprej nekaj mesecev potovati po Vzhodni Evropi (Vzhodna Nemčija, Poljska, Sovjetska zveza, Romunija, Bolgarija, Češkoslovaška in Madžarska) ter s srečevanjem in navezovanjem stikov s tamkajšnjimi »social scientist«, zlasti pa z etnologi in s sociologi, ter s terenskim delom dobiti dovolj širok komparativni uvid v razmere na skorajda celotnem tedanjem evropskem komunističnem vzhodu. (Halpern 1961–62, 14–15)

Terenska akcija v Jugoslaviji, kjer je prof Halperna že spremljala njegova žena Barbara Kerewsky-Halpern (tudi kulturna antropologinja), je bila v grobem zasnovana do konca leta 1961, ko je iz nekaterih Halpernovih dopisov razvidno, da je pripravil vprašalnike in prosil za znanstveno pomoč sodelavce Inštituta za družbene vede – Oddelka za sociologijo pri Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti, prav tako pa tudi za pomoč pri terenskem delu in iskanju študentskih asistentov, ki bi sodelovali pri izpolnjevanju vprašalnikov. Januarja 1962 je sociološkemu oddelku Inštituta za družbene

vede poslal kratek povzetek raziskovalnega programa, v katerem je bil posebej poudarjen cilj raziskave: proučevanje učinkov procesa industrializacije in urbanizacije, kakor odseva v etnično, socialno in geografsko različnih kmečkih okoljih Jugoslavije. Metoda raziskovanja naj bi bila predvsem metoda opazovanja z udeležbo, ki bi jo dopolnjeval s terenskim gradivom, zbranim z odprtimi vprašalniki, ki bi jih v vsaki vasi s terenskimi intervjuji zbrali študentje sociologije in etnologije; terenska akcija je bila predvidena za leto 1962. Zbrano gradivo, ki so ga v januarju 1962 že začeli zbirati, so razširili tudi z različnimi historičnimi in sodobnimi popisi prebivalstva izbranih vasi, s čim bolj popolnim arhivskim gradivom, kjer je to bilo mogoče, s popisi hišnih inventarjev; zaradi ugotavljanja obsega izdelkov, ki so industrijsko izdelani oz. so izdelek tradicionalnih obrti. Nazadnje pa naj bi študentski asistenti zbrali tudi vrsto življenjskih zgodb (»life stories through interviews«), ki naj bi omogočale dodatne primerjave. (Halpern 1961–62, 17–20)

Januarja leta 1962 je bil tudi že dokaj natančno definiran teritorialni obseg raziskav, ki naj bi zajel vasi v vseh republikah nekdanje Jugoslavije: v Sloveniji je bil to Šenčur, na Hrvaškem Lekenik, Bobovac ter Slano in Majkovi v Dalmaciji, v Srbiji Orašac in Inđija (Vojvodina), v Bosni Župča, v Makedoniji Labunište in Velešte ter v Črni gori vas Bukovac. Šenčur je bil v tej fazi izbran kot »vas z dolgo tradicijo kmečkih delavcev, ki je značilna za slovensko alpsko območje, hkrati pa leži na območju z najhitrejšo stopnjo industrializacije in z največjo prosperiteto v Jugoslaviji«. (Halpern 1961–62, 17–20) Pozneje se v poročilih kot »kontrolna vas« pojavi tudi Gradenc pri Žužemberku, ki je bila povsem drugačno okolje kot Šenčur, za katerega je bilo značilno močno izseljevanje. Maja leta 1962 je Halpern Inštitutu v Beograd že poročal o začetku lastnega terenskega dela na vseh lokacijah; za Slovenijo npr. o kratkem raziskovalnem obisku Šenčurja, vsekakor pa je nameraval tam več časa preživeti poleti leta 1962. Prav tako je poročal o vzpostavitvi intenzivnih stikov s sociologom dr. Jožetom Goričarjem in njegovim asistentom Zdravkom Mlinarjem, ter dr. Vilkom Novakom in nekaj študenti etnologije in sociologije, ki so tudi že začeli z zbiranjem gradiva. (Halpern 1961–62, 17–20) V poročilu je Halpern tudi posebej poudarjal, da je kopije vsega zbranega gradiva, in gradiva, ki bo še zbrano, takoj predal tudi vsem znanstvenim sodelavcem, s katerimi je delal.

Oktobra leta 1962 je bil Halpernov raziskovalni projekt v Jugoslaviji končan in v končnem poročilu (Halpern 1962, 1–26) lahko najdemo zelo izčrpna opažanja o splošnih razmerah v Jugoslaviji, razmerah v jugoslovanski etnologiji in sociologiji, prav tako pa tudi o sodelavcih v raziskavi, predvsem v povezavi s tem, kako so njihove strokovne, politične in osebne preference učinkovale na raziskovalno delo v Jugoslaviji. Halpern mimogrede tudi pojasnjuje, da so morali vsi znanstveniki, s katerimi je prihajal v stik, redno pisati poročila o njem in njegovem delu. Eden izmed njih mu je to tudi odkrito priznal. (Halpern 1962, 14) Kar nekaj težav je bilo tudi s terenskim delom in policijskim zanimanjem zanj; za tovrstne incidente so mu povedali nekateri študentje, ki

so opravljali intervjuje v okviru projekta, vendar v Sloveniji tovrstnih incidentov ni opazil. S tem so verjetno povezani tudi mnogi očitki vohunstva, ki so se takrat in pozneje pojavljali v zvezi s Halpernovimi posegi na prostor nekdanje Jugoslavije. Vzrok zato je bil »incident«, ki se je zgodil ob terenskem delu v Bosni, kjer je za terensko delo najeti študent vse svoje zapiske odnesel na policijo. Najbolj problematičen del gradiva je bilo vprašanje, kje je »kdo služil vojsko«; označeno je bilo z »izrazito nevarno« in naj bi dokazovalo »vohunske namere« avtorja vprašalnika. Vsekakor je zadeva odmevala tudi v javnosti in bila povod za kasnejše napade tiska (tudi rumenega) o Halpernu – ameriškem vohunu. Halpern je ob vseh teh napadih protestiral in vedno dobil z zunanjega ministrstva Jugoslavije prijazno pismo, da njegovo znanstveno delo dobro poznajo, da ga jugoslovanska policija vsekakor ne obravnava kot vohuna in da je v Jugoslaviji vedno dobrodošel; na terenu pa je tovrstno nezaupljivost nekaterih (tudi znanstvenih sodelavcev) doživljal vedno znova – vsaj do konca 80. let 20. stoletja. (Halpern 1961–62, 17–20) V vsakem primeru poročilo ponuja dragocena izhodišča za evalvacijo znanstvene veljavnosti zbranega gradiva tudi še po več kot štirih desetletjih, odkar je bilo zbrano.

Zaključek

Glede na vse povedano o Halpernovem raziskovalnem delu in njegovem terenskem gradivu, ki ga je Oddelek že prejel leta 2003 in 2005 (gradivo iz leta 2006 je še v fazi dokumentiranja in urejanja), menim, da delo in ime prof. Joela M. Halperna vsekakor zaslužita pomembnejše mesto v zgodovini slovenske etnologije in kulturne antropologije. Ne samo zaradi njegovih donacij, ki jih tu podrobneje predstavljamo, ampak tudi zaradi njegovih pogostih stikov z različnimi slovenskimi etnologi vse od leta leta 1953, predvsem pa seveda zaradi zbranega slovenskega gradiva v letih 1961 in 1962, ki bo imel v tedanji slovenski etnologiji najbrž še pomembno mesto. Zagotovo pa jo bo dobilo za nazaj tisti trenutek, ko bo gradivo v dokumentacijski službi Oddelka dostopno javnosti za uporabo, in še bolj takrat, ko bodo objavljeni posamezni deli gradiva ali pa bo to uporabljeno za take ali drugačne znanstvene etnološke monografske preglede in obravnave. Navsezadnje tako mnenje podpirajo mnogi povsem sodobni raziskovalni rezultati, povezani s Halpernovim gradivom iz let 1961 in 1962 z Univerze v Gradcu, kjer so gradivo že doslej uspešno uporabljali; vsaj trije na tej univerzi ubranjeni doktorati povsem temeljijo na Halpernovem terenskem delu na Balkanu; tudi doktorat Silvije Sovič, ki je bil leta 2001 obranjen na univerzi v Essexu pod naslovom »Peasant Communities, Local Economies and Household Composition in 19th century Slovenia« je v precejšnji meri povezan z rabo Halpernevega gradiva o Šenčurju.

Vsekakor pa bi o razmerju med Joelom M. Halpernom in slovenskimi etnologi ter o njegovi vlogi v slovenski etnologiji lahko ob koncu rekli tole: dinamično in živahno medsebojno učinkovanje je bilo polno neizkoriščenih priložnosti in možnosti. Te so ostale neizkoriščene; zagotovo ne po krivdi J. M. H., ki je ob vsakem prihodu na jugoslovanska tla prihajal

z vedno novimi in novimi predlogi za sodelovanje in večkrat na svoja pleča prevzemal precej zahtevna bremena priprave različnih skupnih projektov, vabil slovenske etnologe k močnejšim strokovnim stikom, pošiljal knjige, prispevke, članke, na svoje stroške prevajal različna slovenska dela in tudi posredoval pri izdaji del slovenskih etnologov. V tem pogledu je, kot kaže, uspeval samo v svojih stikih z dr. Slavkom Kremenškom, čeravno tudi ne v takem obsegu, kot si je želel, in kot bi bilo za slovensko etnologijo dobro. Iz nekaterih pisem (Kremenšek 1971, Korespondenca) je tako razvidno, da je leta 1971 čakal na objavo v *Slovenskem etnografu 1971* zanimiv Halpernov članek »Etnology in Yugoslavia since Worl war II«, da je istega leta Halpern predlagal »joint small-scale research program on population history and urbanization in Slovenia« s podporami različnih ameriških institucij. (Halpern 1971, Korespondenca) Glede na to, da bo odslej vse (ali skoraj vse) Halpernovo gradivo o Sloveniji dostopno v Ljubljani, bo morda še vedno mogoče uresničiti katero izmed Halpernovih pobud, ki tudi še po štirih desetletjih niso povsem za v koš; toda tudi novih pobud se od Joela M. Halperna še lahko nadejamo.

Viri in literatura:

- AARENSBERG**, Conrad 1958: Introduction. V: Joel M. Halpern, *A Serbian Village*. New York: Columbia University Press, I–IX.
- ANDERSON**, Robert T. 1967: Recent trends in Ethnology. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 369 (jan.1967): 141–148.
- GRUBER**, Siegfried 2004: Lebensläufe und Haushaltsformen auf dem Balkan: Das serbische Jasenica im 19. Jahrhundert. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie. Graz: Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Karl-Franzens Universität Graz.
- GUNDA**, Bela 1950: Research in Hungarian Folk Culture: An Ethnological and Folkloristic Survey. *The Journal of American Folklore* 63/267: 72–84.
- HALPERN**, Joel Martin 1958: *A Serbian village*. New York: Columbia University Press.
- HALPERN**, Joel Martin 1961: Coding instructions for Yugoslav Interviews. Neobjavljeni tipkopis v Knjižnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete. Ljubljana.
- HALPERN**, Joel Martin 1962: Comunism and Anthropology: Report on Fieldwork in Yugoslavija. Neobjavljeno poročilo National Science Foundation 26. 11. 1962. Halpernova zbirka: JMH Archive. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- HALPERN**, Joel Martin 1966: Peasant culture and urbanization. *EKISTICS – OIKISTIKH: Reviews on the Problems and Sciences of Human Settlements* 21/122: 21–24.
- HALPERN**, Joel Martin 2004: Curriculum vitae. Halpernova zbirka: neobjavljeni tipkopis. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske Fakultete, 79.
- HALPERN**, Joel Martin; E. A. Hammel 1969: Observations on the Intellectual History of Ethnology and ther Social Sciences in Yugoslavia. *Comparative Studies in Society and History* 11(1): 17–26.
- HALPERN**, Joel Martin; E. A. Hammel 1970: Milenko S. Filipović, 1902–1969. *American Anthropologist* 72/3: 558–560.
- HALPERN**, Joel Martin; **HALPERN** Barbara 1953: Field notes 1953–1954. Halpernova zbirka: JMH Archive, raziskovalni dnevnik z dne 22. 9. 1953. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske Fakultete, 88–131.
- HALPERN**, Joel Martin; **HALPERN** Barbara 1954: Trip to Ljubljana. Halpernova zbirka: JMH Archive, raziskovalni dnevnik 1953–1954, 349–367 – Slovenia-Croatia. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske Fakultete, 349–367.
- HALPERN**, Joel Martin; Slavko Kremenšek 1995: Etnološko-antropološko dopisovanje: Ethnological-anthropological Correspondence. *Glasnik SED* 35(2-3): 45–55.
- HALPERN**, Joel Martin 1961: Neobjavljena korespondenca z D. Kohlerjem z dne 22. 4. 1961. Zbirka Joela M. Halperna: Digital archiv JMH, 005-012-1961–1963.
- HOFER**, Tamas 1968: Anthropologists and Native Ethnographers in Central European Villages: Comparative Notes on the Professional Personality of Two Disciplines. *Current Anthropology* 9/4: 311–314.
- JAGODIC**, Marija 1958: *Narodopisna podoba Mengša in okolice*. Mengeš: Svet za prosveto in kulturo ObLO Mengeš.
- KREMENŠEK**, Slavko 1971: Dopis S. Kremenška J. M. Halpernu z dne 30. 8. 1971. Zbirka Joela M. Halperna: Korespondenca. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete.
- SLAVEC GRADIŠNIK**, Ingrid 2000: *Etnologija na Slovenskem: med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- SOVIČ**, Silvija 2001: Peasant Communities, Local Economies and Household Composition in 19th Century Slovenia. Neobjavljena doktorska disertacija. Essex: Department of History, Univesity of Essex.
- ŠKERLJ**, Božo 1955: *Neznana Amerika: (1952)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ŠKERLJ**, Božo 1955: Yugoslavia: An anthropological Review for 1952–1954. *Yearbook of Anthropology* (1955): 651–670.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 17. 1. 2006